

STŘEDOLATINSKÁ „BELETRIE“ JAKO PROSTŘEDEK K POZNÁVÁNÍ CIZÍCH ZEMÍ V ČECHÁCH JANA LUCEMBURSKÉHO

Anežka Vidmanová

Rytířské a diplomatické cesty Jana Lucemburského podněcovaly v českých zemích zájem o cizí krajiny, probuzený za Přemysla Otakara II. a zesílený za jeho syna Václava II., jenž svou podporou německých básníků i svou vlastní, byť nevelkou německou tvorbou lákal do země cizí intelektuály, kteří s sebou přinášeli i významná díla své doby. Proto se Jan Lucemburský už při svém nástupu na český přemyslovský trůn setkal se značně internacionálním prostředím. Dosvědčuje to nejen pohřební výbava Rudolfa I. Habsburského, manžela vdovy po Václavovi II. Elišky Rejčky, jenž byl r. 1307 pohřben u sv. Víta na Pražském hradě zahalen do spodní a vrchní sukně a do pláště z čínské látky, zlatem protkávané,¹⁾ ale především verše Kroniky zbraslavské, po stránce myšlenkové i literární vrcholného výtvoru té doby; právě jím Petr Žitavský přivítal Janovu korunovaci:

*Plebs tunc letatur et regi congratulatur,
Quando coronatur rex, gens gaudens animatur,
Extollens cantum. Movet a se concio planctum,
Factum regis amant, pre leticia quoque clamant.
Turba Bohemorum canit hoc, quod scivit eorum
Lingua, sed ipsorum pars maxima Teutonorum
Cantat Teutonicum, sed clerus psallat amicum*

*Carmen, quod cunctis placuit populis ibi iunctis.
Et plures flebant gaudentes, quando videbant,
Quod rex in capite fulget diademate rite.*²

Zatímco jazykově německá a česká literární tvorba se inspirovaly spíše Janovými rytířskými vyjíždkami a eskapádami, latinská literatura – v níž samozřejmě i nadále zabírala první místo množstvím i důležitostí díla teologická – se stále více snažila umravňovat celou společnost nejen příkazy, ale i příběhy, historkami a exempli, jež občas souzněly s příhodami Jana Lucemburského. Tak se patrně už na sklonku přemyslovské doby dostala k nám v rukopise NK Adlig. 41 G 19 tehdejší literární novinka *De oculo morali* a stala se natolik naší, že ji nejen máme dosud v Národní knihovně zachovánu v osmi rukopisech ze 14. a 15. století, ale byla i důležitým pramenem Klaretovým. Dnes víme, že je jejím autorem limožský kanovník a děkan pařížské lékařské fakulty Petr z Limoges (nebo de Cyperia, †1306); v rukopisech, roztroušených hojně po celé Evropě, je za jejího autora vydáván i Robert Grosseteste (†1253), Johannes Peckam (†1292), Johannes Guallensis († kol. 1303), Johannes Duns Scotus (†1308) nebo dokonce Raimundus Jordanus (†1381).³

Jediným středolatinským dílem, o němž se Petr Žitavský výslovně zmiňuje,⁴ je knížecí zrcadlo *De regimine principum*, navazující na anticou tradici, oživenou v západní Evropě tzv. renesancí 12. století, jež k nám začala ve větší míře pronikat až na přelomu 13. a 14. století. Napsal je kolem roku 1280 Egidius Romanus (†1316) pro francouzského krále Filipa IV. Sličného jako jeho vychovatel.⁵ Pro světské zaměření Kroniky Zbraslavské je příznačné, že tento spisek zaujal cisterciáckého mnicha ze zbraslavského kláštera Petra Žitavského více než četné filozofické a teologické spisy, které Egidius, žák Tomáše Akvinského, honosící se čestným přídomkem *doctor fundatissimus*, napsal

(včetně jeho nejdůležitějšího traktátu *De ecclesiastica sive summi pontificis potestate*, na jejímž základě vydal papež Bonifác VIII. bulu *Unam sanctam*). Petr totiž, ačkoliv věnoval samostatný odstavec Egidiově smrti, připomněl především jeho činnost hospodářskou: *Inter alias virtutes, quas idem Egidius habuit, maxime in ipso iconomia nituit, quia multum legaliter et decenter domum et familiam suam rexit. Librum enim, quem intitulavit De regimine principum, compilavit, in quo quemlibet patrem familias, quomodo familiam regere debeat, informavit.* Díky této zřejmě Petrově přízni, vyvolané možná i tím, že adresát zmíněného spisku, francouzský král Filip IV. Sličný, byl strýcem matky Jana Lucemburského Markéty Brabantské,⁶ se sice Egidiovo knížecí zrcadlo zachovalo v pražské knihovně kapitulní ve třech rukopisech (Cap. G 30, H 4/1, H 4/2) a v nesignovaném rukopise Kaplanské knihovny v Českém Krumlově,⁷ v němž chybí první kapitola a část druhé, vesměs jsou však až z první poloviny 15. století. Jistě zápisů tohoto knížecího zrcadla bylo v Čechách více, ale dnes není např. v pražské Národní knihovně ani jediný rukopis; ztratil se i exemplář, který byl r. 1418 evidován v klášteře augustiniánů-eremitů u sv. Tomáše.⁸

Tento příklad ukazuje, jak nesnadné je posuzovat latinskou literaturu v Čechách za Jana Lucemburského. Necháme-li stranou legendy o českých světcích a u nás napsané kroniky, jež se zkoumají už dvě stě let, je nemožné shledat spisy tehdy u nás čtené a rozšířené. Husitské i další války, odliv rukopisů do ciziny, změny v jejich majitelích a správčích a v neposlední řadě i jejich fyzický zánik vykonaly své. Krom toho nemáme ani přibližný přehled o tom, co se vlastně v dosud nesepsaných nebo jen zběžně zinventarizovaných rukopisech v našich knihovnách zachovalo a jakou část rukopisných sbírek okolních zemí i celého světa tvoří rukopisy bohemikálního původu. I středolatinská díla, jež zanechala stopu v bohemikální produkci z doby Jana Lucemburského, jako

jsou např. poetiky a sbírky dictamin, nejsou v našich knihovnách většinou zastoupena rukopisy z doby Jana Lucemburského, ale až z doby jeho syna a vnuka, a dokonce někdy až rukopisy z doby pohusitské, ze sklonku 15. století.⁹ Proto nejsme dnes s to podat nejen panoramatický obraz latinské literatury v Čechách na začátku lucemburské doby, ale ani pouhý jeho náčrt. Nebudeme se tedy pokoušet o nemožné a budeme se zabývat jen tou malou částí dochované středolatinšské literatury, která Čechy v době vlády Jana Lucemburského seznamovala s podobou světa za českými hranicemi.

Celkový obraz světa zprostředkovávala Evropanům v té době třídílná encyklopedie *Imago mundi*, jejíž první díl začínal geografii. Sepsal ji Honorius Augustodunensis,¹⁰ známý v Čechách především svou teologickou summou *Elucidarium*, zachovanou např. v rukopise NK XIII F 9, fol. 60r–110v z doby okolo r. 1390,¹¹ jejímž přepracováním je staročeský „Lucidář“. Nejstarší dodnes u nás zachovaný zápis „Obrazu světa“, jehož nejstarší rukopisy byly psány v Německu kolem r. 1110, vznikl až na sklonku života Janova syna Karla IV. kolem r. 1372 (NK V B 9, fol. 112v–137v), asi o sto let později byl zapsán jen prolog k tomuto spisu do rukopisu Cap. N 50, fol. 216r–v. Z 15. století je rukopis olomoucké kapitulní knihovny č. 298 a r. 1466 byl napsán rukopis brněnského kostela sv. Jakuba 110/119, fol. 273r–308v.¹² Honoriov obraz světa platil v českých zemích i tehdy, když se ostatní Evropou šířil stejnojmenný spis teologa Petra de Aliaco čili d' Ailly (1350–1420), kancléře pařížské univerzity, biskupa v Le Puy a v Cambrai a posléze kardinála, bez něhož by se Kryštof Kolumbus nevydal na svou západní cestu za kořením a neobjevil by obě Ameriky.¹³ Protože jiné spisy Petrovy v našich knihovnách jsou, není absence této knihy způsobena snad nepřízní Čechů k tomuto kardinálovi proto, že hrál

významnou úlohu v Husově odsouzení na kostnickém koncilu. Spíše jim *Imago mundi*, v níž se nadhazovala domněnka o kulatosti Země, připadala příliš provokativní a asi jim v ní chyběly historky, jež se tak dobře poslouchaly v jiných „cestopisných“ dílech. Zřejmě u nich přetrvávala představa světa, v jehož středu byl Řím a Středozeemí a na jihu se rozkládal ráj; dokládá to barevná kresba na zadní předsádce olomouckého univerzitního rukopisu M I 155 z druhé poloviny 15. století,¹⁴ který se na Moravu dostal z Lipska, i *Mappa mundi* v rukopise KNM XVI A 8, fol. 309r–332v z počátku 15. století, který byl v majetku Husova odpůrce Adama z Nežetic.¹⁵

Více než o celkový obraz světa se Češi zajímali o bližší krajiny. Na prvním místě o Řím. Přitahoval vždy pozornost nejen jako sídlo papeže, ale i jako poutní místo: pokornou pouť do Říma vykonal na pokání už v 11. století sázavský opat Božetěch. R. 1143 popsal pravděpodobně kanovník Benedikt římské hradby, brány, mosty a některé dosud zachované pohanské monumenty a svázal s nimi oblíbené legendy, jež se k nim vztahovaly. Jeho dílo mělo velký úspěch. Na přelomu 12. a 13. stol. je přepracoval M. Gregorius, původem patrně z Anglie, do spisku *De mirabilibus urbis Romae*. V něm omezil legendární materiál, a naopak rozšířil popisy antických monumentů. Tím dal poutníkům do Říma jakéhosi středověkého baedekra, kterého – rozšířeného o soupis římských kostelů, v nichž lze získat odpustky a samozřejmě už v tištěné podobě – hojně užívali až přes práh novověku.¹⁶ Řehořovo dílo bylo u nás k dispozici už v době Jana Lucemburského v rukopise NK XIV H 33 z druhé poloviny 13. století, v němž na fol. 34r–48v jsou zapsána *Mirabilia urbis Rome* a na fol. 73v–75r *Haymari monachi Descriptio gencium terram sanctam incolencium*, nevíme však, odkud tento rukopis do Národní knihovny přišel.¹⁷ Z ciziny, nejspíše z Itálie, pochází i další zápis „Mirabilii“ na pergamenovém svitku ze 14. sto-

letí, chovaném v knihovně kláštera ve Vyšším Brodě pod č. 172. Jeho písaře usvědčuje přemíra opisovačských chyb z pramalé znalosti latiny, názvy římských památek jsou tak zkomolené, že by podle tohoto popisu nikdo Řím, nazývaný zde místy *Rima*, poznávat nemohl (např. brána *Collina* je tu nazývána *Collecta*, *Pertusa* je *Pirtusii*, šest bran je vynecháno vůbec).¹⁸ Českého původu je až třetí dodnes zachovaný zápis „Mirabilii“ v rukopise třeboňském A 7 z padesátých let 15. století, do něhož na fol. 80r–83v byla zapsána „Mirabilia“ v Horšovském Týně, a na fol. 83v–84r je následoval soupis odpustků, kterých se dosáhne návštěvou katedrálních a farních kostelů v Římě, jehož vznik je tu datován r. 1363.¹⁹ Tento soupis se objevuje i ve vyšebrodském svitku. Jen o málo starší, z konce první poloviny 15. století, je neúplný zápis „Mirabilii“ v olomouckém rukopise kapitulním C.O. 418, fol. 328r–331v.²⁰

Definitivní pád křesťanského Jeruzaléma do osmanských rukou r. 1187 zvýšil evropskou nostalgii po Svaté zemi. Panovníci, šlechta i prostí věřící doufali, že ji dokážou získat zpět, a ti z nich, kdo uměli číst, vítali všechny zprávy z této oblasti. Opět se četly spisky o předešlých křížových výpravách, jako byla např. už zmíněná Haymarova *Descriptio gencium terram sanctam incolencium*. Kromě v rukopise NK XIV H 33, fol. 73v–75r z 13. století je zachována i v rukopise NK XIV C 16, fol. 23r–31r ze 14. století.²¹ Měl ji napsat sice v jednoduché, přesto však plynulé latině patriarcha jeruzalémský, původně florentský mnich, jako očitý svědek obležení a pádu Ancony r. 1190.²² V rukopisech je zpravidla připojována jako III. kniha ke spisku historika páte křížové výpravy, augustiniána–kanovníka Jakuba z Vitry (de Vitriaco, † 1240),²³ jemuž děkujeme i za vzorové dopisy a účinná kázání se spoustou exempel, i u nás velmi oblíbených. V první knize své *Historia Hierosolimitana abbreviata*, napsané v rozmezí let 1220–1223, popisoval

Jakub Jeruzalém, Svatou zemi i islámské náboženství. U nás se zachovala v rukopise olomoucké univerzitní knihovny M II 128, fol. 234r–282r z druhé poloviny 15. století;²⁴ v rukopise NK XIII D 7, fol. 1r–73r ze 14. století²⁵ spolu s *Historia de desolacione et conculcacione civitatis Aconensis et totius Terre sancte*,²⁶ kterou podle explicitu na fol. 92v dopsal M. Tadeáš v Messině v prosinci r. 1291. Tento rukopis však nebyl v době Jana Lucemburského ještě v Čechách, protože jej podle poznámky na předešlé koupil teprve 24. října 1362 v Avignonu Milíč z Kroměříže. V jediném rukopise KNM XVI G 25 ze 14. století²⁷ se u nás pod jménem Thetmarovým zachoval spis *Iter ad terram sanctam*, který v uvedeném století vznikl přepracováním díla M. Thietmara *Peregrinatio ad Terram sanctam*.²⁸

Velkému zájmu se těšila i slavná mystifikace, list kněze Jana římskému císaři Michaelovi, pojednávající o divech Persie, Médie a Indie.²⁹ Kněz Jan, který vyniká nad všechny krále světa mocí a bohatstvím, ale z pokory svého titulu neužívá, ve svém listě nabízí evropským panovníkům, pokud pravou vírou věří v Ježíše Krista, všestrannou pomoc, zvláště při hájení a osvobození Božího hrobu, neboť jeho pohádkové království oplývá veškerým tvorstvem, nejen roztodivnými zvířaty, ale i nevidanými rostlinami, drahokamy, výstavnými paláci a jinými znamenitostmi, především však urozenými i prostými lidmi, kteří neznají chudobu ani lež a cudnost pokládají za nejdůležitější vlastnost. O tento dopis, o jehož autentičnosti po celý středověk nikdo nepochyboval, se v nové době vedly spory, zda snad není překladem z řečtiny. Dnes se soudí, že byl napsán přímo latinsky nedlouho před r. 1177, v dalším dvacetiletí byl dvakrát interpolován a i později byly do něho vkládány další údaje a historky. Tím vzniklo celkem patero různých verzí (v každé z nich jsou samozřejmě v jednotlivých rukopisech ještě další změny buď písařské nebo redakční). Rukopisy v našich

knihovnách patří ke třem verzím: do skupiny C, jejíž vznik se klade před r. 1221, patří olomoucký rukopis univerzitní M II 16, fol. 334r–337v z první poloviny 14. století,³⁰ kdežto pražský rukopis kapitulní H 9, fol. 154r–167r ze začátku 15. století,³¹ vydávající své znění za překlad a oplývající písáckými chybami, se řadí do skupiny nejmladší, E. Nejvíce je v našich knihovnách zastoupena skupina D, která vznikla v polovině 13. století. K ní patří někdejší rukopis mikulovský II 32, ztotožněný s dnešním rukopisem NK VI G 21, fol. 44r–52v, napsaný pravděpodobně v Žatci kolem r. 1400,³² z něho opsaný pražský rukopis kapitulní G 29, fol. 123r–128v z r. 1459,³³ třeboňský rukopis A 14, fol. 9r–18r³⁴ a A 7, fol. 64r–74v,³⁵ kam Janův dopis zapsal 13. srpna 1454 Kříž z Telče, KNM X A 6, fol. 252v–258v,³⁶ jehož první položka, alexandrovská *Historia de preliis* ve verzi I², byla zapsána v červenci 1462 v Stodole u Protivína. Do této skupiny patřil i dnes zničený rukopis Univerzitní knihovny v Královci 334, napsaný na Moravě r. 1412.³⁷ Ve všech těchto rukopisech je Janův list ve verzi D provázen různě upravenou recenzí I² alexandrovské *Historie de preliis*, případně i Pseudo–Burleyovými *Vite philosophorum antiquorum* ve středoevropské redakci a k nim připojeným *Breviloquiem de virtutibus antiquorum principum* Johanna Guallensis, případně i *Dolopathem* ve verzích, vzniklých v bohemikálním prostředí.³⁸ Zcela jiného charakteru je rukopis pražské křížovnické knihovny VI D 11, fol. 11r–16v z r. 1496,³⁹ který jen podle incipitu a explicitu neumím do textové tradice Janova listu zařadit. Ve sbírce nejruznějších dopisů císaře Karla IV., jeho syna Zikmunda, papeže Jana XXIII. apod. v rukopise Cap. H 3 z první poloviny 15. století je pak na fol. 27r–30r zapsán list, zřejmě inspirovaný korespondencí kněze Jana, nadepsaný *Rex Franciae Carolus scribit Johanni Presbytero, regi Indiae et Ethiopiae litteras et declarat statum suum*.⁴⁰

Nové zprávy přinášeli hlavně misionáři. Jejich cesty směřovaly na východ, neboť tam žili pohané, které chtěli získat pro víru v Ježíše Krista, jak ji v té době chápala římská církev, představovaná papežem. Na těchto cestách se pasivně – a výjimečně i aktivně – podíleli i obyvatelé Českého království, neboť se po většinu lucemburské doby, kdy bylo významnou součástí Římské říše, se západní a jižní Evropou zcela identifikovali nejen politicky, ale i literárně. Z mnoha latinských děl, věnovaných východním krajinám, jimž se dostává v posledních letech velké pozornosti,⁴¹ si všímáme jen těch, u nichž víme určitě nebo můžeme s velkou pravděpodobností předpokládat, že byla v českých zemích známa.

V letech 1283–5 pobýval dominikán Burchardus de Barby (u Magdeburku), nebo de Monte Sion, v Palestině, Sýrii, Arménii, Kappadokii, na Kypru a v Egyptě a popsal na základě autopsie i s použitím mnoha literárních pramenů cestu z Akkonu přes Palestinu a Libanon do Jeruzaléma v díle *Descriptio terre sancte*.⁴² Popisoval části Svaté země, především Jeruzalém, pečlivě udával vzdálenosti jednotlivých míst od sebe navzájem i od hranic, věnoval pozornost tamním zvířatům i rostlinstvu a v nenáročném vyprávění, oživovaném historkami z Bible i z dějin, podával zprávu také o obyvatelstvu a jeho různé národní příslušnosti, o jeho náboženských názorech, církevní správě a v závěru popsal ještě cestu Malou Asií, Kyprem a Egyptem. Jeho dílo se šířilo Evropou ve dvou verzích, kratší⁴³ a delší⁴⁴, jež byly zatím v rukopisných sbírkách zjištěny v téměř stovce rukopisů i ve středověkých překladech francouzských a německých.⁴⁵ V Praze je dosud zachováno sedm rukopisů Burchardova díla. Ke kratší verzi A patří rukopis KNM XIII G 28, fol. 237r–247r ze 14. století,⁴⁶ NK IV H 14, fol. 178r–189v⁴⁷ a VIII A 19, fol. 67r–72v,⁴⁸ oba z přelomu 14. a 15. století, NK III H 15, fol. 1r–10v⁴⁹ a Cap. G 28, fol. 43r–53r⁵⁰ z první poloviny 15. století, k delší verzi B patří rukopis Cap. A 106/2, fol. 324r–351r⁵¹

a NK XIV C 16, fol. 31r–56v,⁵² oba z přelomu 14. a 15. století, k nimž z mimopražských sbírek přibývá olomoucký rukopis univerzitní M II 128, fol. 288r–315r z druhé poloviny 15. století, ve kterém je zapsána i *Historia Hierosolimitana* Jakuba z Vitry.⁵³ Že bylo Burchardovo dílo u nás notoricky známé, dokazuje přímý odkaz v exemplu „Švec a hora“, součástí literárně i jazykově pokleslé sbírky exempl z doby okolo r. 1400 *Historie varie moralizate*, jež je prokazatelně českého původu.⁵⁴

Přibližně v době, kdy Burchard z Barby pobýval v Malé Asii a v Egyptě, se ve Furlánsku – ve starověku nazývaném Forum Iulii a dnes Friuli –, snad ve vesnici Villa Nuova, nedaleko Portus Naonis, zvaného italsky Pordenone, říčního přístavu na řece Livenze, narodil chlapec, známý pod jménem Odoricus.⁵⁵ Bývá pokládán za Čecha, to je však spíše zbožné přání než ověřená skutečnost. S jistotou o něm víme, že velmi mladý vstoupil do františkánského řádu, patrně v Udine, pro niž máme zapomenuté české jméno Videm, nevíme však, zda opravdu byl synem českého otce, vojáka krále Přemysla Otakara II., který Furlánsko ovládal v letech 1270–1283.⁵⁶ O této možnosti se dovídáme z *Liber certarum historiarum* viktrinského opata Jana, který by jako kaplan Jindřicha Korutanského, předchůdce Jana Lucemburského na českém trůně, mohl mít správné informace: *Hoc tempore frater quidam Odoricus nomine, de reliquiis seminis eorum, quos olim rex Ottokarus apud Portum Naonis ad custodiam deputavit, ordinis Minorum, qui longo tempore ad propagationem fidei exulaverat in partibus transmarinis, rediens mirabilia retulit.*⁵⁷ Také neznámý lubenský kronikář, nazývaný proto Anonymus Leobienensis, píše, že Odorikův otec byl žoldněm českého krále Otakara.⁵⁸ Rukopis pařížské Bibliothèque Nationale lat. 2584 pak v úvodní větě Odorikova spisku, nazývaného *Itinerarii sexdecim annorum per partes sive regiones infidelium* nebo *Liber de mirabilibus mundi* nebo *Itinerarium de mirabilibus orientalium Tartarorum*

nebo *Descriptio terrarum* apod., v níž stojí *frater Odoricus Boemus de Foro Iulii*, i v dalším textu označuje autora spisu přímo za Čecha,⁵⁹ za Čecha jej pokládala ještě v 18. století *Monumenta ecclesiae Aquilegiensis*⁶⁰ a činí tak dosud i někteří badatelé, překladatelé, cestovatelé i čtenáři. Např. znalec českých cestopisů Josef Kunský nadepisuje kapitolu o Odorikovi „Český Marco Polo“.⁶¹ Za Čecha jej mají i jeho překladatelé do češtiny, novináři František Gel a Rostislav Kocourek; svou domněnku opírají též o to, že v *Acta sanctorum* ke dni Odorikova svátku 14. ledna zní nadpis jeho života *De b. Odorico sive Orderico...*, a že Ordericus jim zní slovansky jako varianta jména Oldřich.⁶² Oldřich, latinsky Odalricus nebo Udalricus, však není jméno slovanské, ale vzniklo ze staroněmeckého jména Uodalrich; ostatně spíše má jméno Odoricus připomínat germánského vojáka v římském vojsku jménem Odoacer nebo Odovacar, který žil v letech 430–493, začal v Noriku, tedy nedaleko od Furlánska, své dobývání Itálie a stal se v ní posléze králem.⁶³ O Odorikovo jméno tedy jeho český původ opřít nemůžeme, stejně jako o něm nemluví bohemikální rukopisy. Ani tak obsáhlý soubor legend, jakým byla *Legenda aurea* Jakuba de Voragine, v každé diecézi obohacovaná o životy svatých v ní uctívaných, nemá ani v jediném z více než tisícovky zachovaných rukopisů včetně kodexů bohemikálních o Odorikovi nejmenší zmínku.⁶⁴

„Po klášterní výchově a studiích odešel Odorik do jihofrancouzské Provence, aby se tam jako poustevník v lesích askezí, posty a rozjímáním připravoval na dráhu misionáře. Po návratu byl vybrán jako společník irského misionáře bratra Jakuba na misijní cestu do Asie, do Turkestánu čili Džagataje, který byl součástí mongolské říše potomků Čingischánových, a dále do vlastního Mongolska, o něž se tehdy pře-ly dvě větve potomků chána Oktaje a chána Chúlága. O této Odorikově cestě nevíme víc, než praví zmínka vikáře severního Tatarska Konráda

de Pigana v dopise papeži, který chválí Odorikovy jazykové znalosti a lehkost, s jakou se jazykům učil. Odorik mu také sloužil jako tlumočník za jeho pobytu v mongolském chanátu Rusce. Odorik sám nezanechal o této cestě žádnou zprávu. Naučil se na ní některým jazykům asijským, navykl si jednání s domorodci a vyzkoušel i své tělesné schopnosti v mnišském cestování.⁶⁵ Ze své vůle, jež se shodovala se záměry představených, se r. 1314 nebo 1318 vydal Odorik jako znalec Mongolů na cestu, aby navázal v zájmu římského papeže, sídlícího tehdy už v Avignonu, nové styky s Persií a Čínou. R. 1330 se vrátil do svého mateřského kláštera, brzy se však odtamtud odebral do Avignonu, aby papeži Janovi XXII. vydal počet ze své mise. Vinou věku nebo nemoci musel svou cestu v Padově přerušit. V tamním františkánském klášteře pak vyprávěl spolubratru Guillelmovi de Solana o své cestě, nebo mu možná své vyprávění přímo diktoval. Jeho zprávy však byly velmi nezvyklé, a tak není divu, že Guillelmus některým špatně rozuměl, a proto je i špatně napsal. Např. o království kněze Jana vyprávěl Odorik něco docela jiného, než bylo obvyklé: *Ubíraje se po třech letech ze země Kathaia a bera se směrem západním prošel jsem mnoha městy a kraji a po padesáti dnech jsem přišel do země kněze Jana, o které ani setina není pravda z toho, co se o ní tvrdí. Její hlavní město se nazývá Chosan, ale ačkoliv to jest hlavní město, přece jen Vicenza by byla uznána jako lepší. Knězi však podléhá mnoho jiných měst a jest trvale ujednáno, že za manželku vždy obdrží dceru Velkého Chána.*⁶⁶ Odorik své vyprávění nedokončil a vydal se na další cestu do Avignonu. Nedošel však dále než do Pisy a musel se vrátit. Dorazil do františkánského kláštera v hlavní město Furlánska Udine, kde 14. ledna 1331 zemřel. Na přání nejvyššího sudího Furlánska Konráda Bernardiggioho měl být slavnostně pochován na státní útraty, a proto byla jeho rakev vystavena v klášterním kostele. Když k ní přišla sestra akvilej-

ského patriarchy Pagana della Torre a přiložila svou léta ochrnutou paži k ruce mrtvého, její paže se pohnula. Následovalo 70 zázraků, které způsobily, že v Udine a v celém Furlánsku začal být Odorik pokládán za svatého (oficiálně byl blahorečen až 2. července 1755). Už 5. dubna 1331 odhlasovala furlánská rada čestný dar jedné marky „věrnému průvodci svatého Odorika“ Jakubovi Irskému „z lásky k Bohu a svatému Odorikovi“ a v květnu 1332 byl v klášterním kostele v Udine vysvěcen alabastrový sarkofág, v účtech z dubna téhož roku nazývaný *archa beati fratris Odorici*, za který jeho tvůrci Filipovi de Santi z Benátek zaplatilo Furlánsko 10 zlatých.

Odorikův stručný spisek je nabit informacemi. Svou podivuhodnou cestu, která vedla z Benátek přes Cařihrad, Erzerum a Írán do Tany u Bombaje – odkud odvezl kosti sv. Tomáše Toledského –, po západním a východním pobřeží Přední Indie se zastávkami na ostrovech Ceylonu, Jávě a Borneu do Vietnamu a dále do Číny – kde v Pekingu pobyl asi tři roky –, přes severní Čínu, Tibet, Kábúl, Bucháru, Arménii, Sýrii a Svatou zemi zpět do rodného kraje, se snažil vylíčit bez sebemenší senzačnosti. Uměl arménsky, persky i mongolsky, a tak dobře a s porozuměním vyprávěl o záležitostech náboženských, národopisných, hospodářských i sociálních, všiml si přírodního bohatství i uměleckých památek, soustřeďuje se především na typické jevy a užívá jednoduché, neozdobné latiny, aby mu všichni mohli dobře rozumět. Byl františkánem nejen výchovou a řádovou příslušností, ale i srdcem a duší, jeho prostota a smířlivost se dobře snažela s velkým rozhledem a všestrannými zájmy. I když své dílo nedokončil a papeži v Avignonu je místo něho předložil Guillelmus de Solana, získalo na papežském dvoře zaslouženou pozornost. Je známo ve dvou verzích, neboť Jindřich z Kladska sepsal v Praze r. 1340 novou latinskou verzi, většinou stručnější, místy však širší, založenou nejen na zápisu Guillelmově, ale i na

tom, co se navíc dověděl při svém pobytu v Avignonu r. 1331. Jindřichův rukopis se dostal nejdříve do Irska, pak do Itálie a nyní je chován v Berlíně pod signaturou Lat. Theol. 131.

Avignonský papežský dvůr byl ideálním místem pro to, aby Odorikův spisek poznalo co nejvíce lidí, ať už jeho zprávám věřili, nebo ne. A tak je dosud zachováno asi 140 latinských rukopisů s textem různě porušeným písařskými nedorozuměními a chybami i dalšími vsuvkami a několik vydání tiskem. Jsou roztroušeny po celé Evropě (např. v Anglii je 12 rukopisů) a některé z nich jsou ilustrovány.

V našich knihovnách se zachovalo neuvěřitelně málo rukopisů Odorikova spisku. Nejstarší z nich je rukopis KNM XVII E 23, fol. 1r–12v ze 14. století⁶⁷ a Cap. H 9, fol. 173v–185r z konce 14. nebo začátku 15. století, v němž je zapsána i verze E dopisu kněze Jana⁶⁸, následuje rukopis Cap. G 28, fol. 63r–76r, který už známe ze zápisu dílka Burcharda z Barby,⁶⁹ a Cap. N 10, fol. 140r–157v,⁷⁰ oba z první poloviny 15. století. V kapitulní knihovně v Olomouci je rukopis č. 412, v němž je zápis Odorikova spisku zakončen dovětkem *per fratrem Marchisium de Braxidon OFM a. 1331 scriptum*.⁷¹

Hned ve 14. století byl Odorikův útlý spisek přeložen do italštiny, angličtiny, francouzštiny a všechny jazykové verze vycházely i tiskem. Do němčiny jej přeložil r. 1359 ve Vídni Konrad Steckel z Tegernsee,⁷² jak o tom informuje explicit někdejšího mikulovského dietrichsteinského rukopisu (mimo něj je tento překlad zachován ještě ve třech rukopisech vesměs mimo naše území): *So hatt dasselb puechlein ain laypfaff genant Chonradt der Stetzkel von Tegernsee in schlechten ungekennten vnd ungezierten dewsch prach zu Wienn in der statt, do man zalt von Cristi gepurt drewczenhenhundert Jar vnd in dem newvndfunfziggisten jar.*

Odorikův spisek v základní podobě Guillelma de Solana, stejně jako list kněze Jana a dílo Burcharda z Barby, patří i k hlavním pra-

menům tzv. Mandevillova cestopisu.⁷³ Barvitě se v něm líčí cesta do Konstantinopole, Palestiny a Egypta, po středomořských ostrovech, z Jeruzaléma přes Malou Asii, Persii a Arménii do říše Amazonek a do království kněze Jana – jímž se tu rozumí obojí Indie –, a přes ostrovy Indického oceánu do Číny. Čtenář tu našel nejen vše, co znal z jiných středolatiných děl o východních krajích, ale i mnoho fantastického, a navíc i kritiku současné římské církve. Z děl, prokazatelně známých v českých zemích, čerpal autor z Plinia Staršího, Solina a Josefa Flavia, ze *Specula* Vincence z Beauvais, z Petra Comestora i ze „Zlaté legendy“ Jacoba de Voragine.⁷⁴ Sám sebe představuje jako rytíře Johna Mandevilla, který se narodil a byl vychován v St. Albans v Anglii, na svou cestu se vydal 29. září 1322, své vzpomínky na ni však sepsal až v r. 1356. Ztotožňoval se s lutyšským profesorem lékařství, o němž nápis na náhrobku v lutyšském klášteře vilémitů hlásal, že je tam pohřben urozený pán Joannes de Mandeville, řečený *ad barbam*, pán na Campdi, rodem z Anglie, profesor lékařství, velmi zbožný a štedrý v rozdávání statků chudým, jenž proputoval celý svět a zemřel v Lutychu. Toto svědectví podporuje i záznam, zachovaný v pozdním opise ze ztracené čtvrté knihy kroniky lutyšského duchovního a notáře Jeana d'Outremeuse (1328–1399), že Jean de Bourgogne, řečený *à la barbe*, před svou smrtí r. 1372 pověřil na smrtelném loži vykonáním své závěti Jeana d'Outremeuse a zároveň mu svěřil, že jeho skutečné jméno je Jean de Mandeville, hrabě z Montfortu, pán ostrova Campdi a zámku Perouse; pro zabití svého soka v souboji musel v mládí Anglii opustit a mnoho cestoval, až se r. 1343 usadil v Lutychu a působil tam jako lékař, filozof, astrolog a fyzik. Protože literární mystifikace byly v té době časté, badatelé podezřívali Jeana d'Outremeuse z autorství cestopisu. Kdo tedy vlastně originál Mandevillových „Cest“ napsal, zůstává předmětem dohadů. Rozhodně se těšily velkému záj-

mu hned po svém vzniku a pak ještě po celé 15. století. Dnes jsou známy z asi 250 rukopisů, z nichž některé, skvěle iluminované, si objednávaly špičky tehdejší společnosti, jiné jsou nenáročnými opisy.

V závěru prologu nejstarších anglických textů autor uvádí, že sepsal své dílo latinsky a sám je přeložil do francouzštiny a angličtiny. To je však více než sporné. Má se za to, že nejdříve vznikla kolem r. 1356 buď v Anglii, nebo ve Francii verze francouzská, jež neměla žádný titul.⁶⁷ Její zachované rukopisy se dají rozčlenit do dvou až tří skupin, bylo z ní pořízeno několik překladů do latiny a první překlad německý od Michela Velsera. Pak teprve v poslední čtvrtině 14. století vznikl překlad anglický, následovaný druhým krátce po r. 1400. Mezitím kolem r. 1390 došlo v Lutychu k druhé francouzské redakci, do níž byly přidány příhody paladína Karla Velikého, uctívaného v Lutychu, Ogiera le Danois, kterému se také připisovaly výpravy do Orientu. I tato rozšířená francouzská verze byla přeložena do latiny. Na tomto novém francouzsko-latinském základě napsal koncem svého života novou německou verzi, dodnes známou v pěti opisech, metský kanovník Otto von Diemeringen (†1398). Nahradil úvodní Mandevillovu chválu Svaté země stručnější oslavou cestování: rytíř cestuje, aby osvědčil své rytířské schopnosti a ctnosti, misionář pro víru, obchodník za obchodem, někdo aby spatřil divy světa a jiný, aby se vyhnul lásce, nebo naopak aby si ji získal. Beletristické rysy původního díla jsou tu zesíleny dalšími přejímkami z „beletristické“ literatury latinské, francouzské, anglické i německé.

Nemuseli bychom si Mandevilla v tomto přehledu všimnout, neboť v každém případě byl jeho spisek napsán až po smrti Jana Lucemburského. Je však tak názorným příkladem synkretismu evropských literatur v pozdním středověku a rychlosti, s jakou u nás byla přejímána a upravována cizí díla – pokud nebyla v rozporu s názory vzdělaných

obyvatel českých zemí –, že na něm lépe než na jiných poznáváme charakter literárního života v českých zemích za Lucemburků.

Podle německé verze Otty von Diemeringen a s použitím latinského základu převedl do češtiny už kolem r. 1400 Mandevillovy cesty M. Vavřinec z Březové,⁷⁵ pozdější historiograf první poloviny husitské revoluce a odpůrce vnuka Jana Lucemburského, císaře Zikmunda. I v české verzi se Mandevillovy „Cesty“ líbily. Jsou zachovány v sedmi rukopisech z 15. století a ve starých tiscích, z nichž nejstarší je plzeňský tisk z r. 1510, a nejmladší – vydaný ze čtenářského, nikoli antikvářského nebo vědeckého zájmu – z r. 1796.⁷⁶ Naproti tomu latinský text, který měl Vavřinec při překladu k dispozici, se v našich knihovnách zachoval jen v rukopise kdysi mikulovském Mk 29 (II. 162), fol. 28r–82v z doby kolem r. 1451;⁷⁷ zato jsou v něm připsána paralelní místa z díla Odorikova,⁷⁸ takže se zdá, že písař poznal, že Mandeville z Odorika vydatně čerpal. Proč si latinský text Mandevilla v 15. století neopsal – což ovšem dnes nemůžeme tvrdit s jistotou – nikdo z tehdy už četných přívrženců středolatské „beletrie“, ačkoliv si tak rádi opisovali spisek kněze Jana, nevíme; snad jejich konzervatismu překážela Mandevillova představa země jako koule, která jim patrně vadila i u Petra d'Ailly.

Vavřincova česká verze Mandevillových „Cest“ poskytla dokonce ve svých prvních třinácti kapitolách východisko k 28 vynikajícím perokresbám v rukopise Britské knihovny Add. Ms. 24189, který vznikl ve střední Evropě v letech 1410–1420. K době Jana Lucemburského se vracejí např. kresbou na fol. 7v, představující papeže Jana XXII., jak na trůně přijímá ve společnosti kardinálů od poslů odmítavou odpověď byzantského císaře na žádost Svatého Otce, aby se řecká církev podrobila jeho svrchovanosti.⁷⁹

Plně do doby Jana Lucemburského patří cesty dvou Italů, Jana Marignolliho a Marca Pola, i když první z nich svou cestu literárně zpracoval až v době syna Jana Lucemburského a na jeho vyzvání.

Minorita Giovanni Marignolli⁸⁰ pocházel z přední florentské rodiny. V letech 1339–1353 vedl jako legát papeže Benedikta XII. poselstvo, nesoucí hojně dary a disponující plnou mocí krále Roberta Sicilského, do Pekingů k chánovi Balikovi a k Velkému chánovi Tatarů, protože tamní křesťané žádali po smrti dosavadního arcibiskupa o ustavení nového. Tak poznal Mezopotámii, Persii, Přední Indii, Cejlon, Indonésii a Čínu. Literárně svou cestu zpracoval až v letech 1355–1358 už jako biskup v kalábrijském Bisignanu, kterým ho papež v uznání jeho zásluh jmenoval. Ve svém biskupství se však nezdržoval, protože jej právě pro jeho pověst obratného papežského legáta a zkušeného cestovatele přivedl v hodnosti dvorního kaplana Karel IV. do Prahy. Marignolli zůstal už v Karlových službách a zemřel r. 1358 nebo 1359 buď v Praze, nebo ve Vratislavi. Karel IV. jej v Praze vyzval, aby zařadil české dějiny do rámce dějin světových. Tak vznikla třídílná Marignolliho *Cronica Boemorum*.⁸¹ Bohužel vzdor autorovu vzdělání, literární obratnosti a rozhledu po celém tehdejší známém světě i všestranné Karlově podpoře se netrefila do českého vkusu. Ačkoliv toto dílo jako jediné z „cestopisů“, jimiž se tu obíráme, bylo už v latinském originále určeno obyvatelům českého království, nelíbilo se jim. Je to s podivem, neboť se v něm dočítali o východních krajích v podstatě totéž, co znali z jiných „beletrií“ s východní tematikou, a středověký člověk si cenil toho, byla-li mu známá věc podávána v nové stylizaci. A tak Marignolliho světová kronika ani nebyla do češtiny přeložena a zachovala se podnes jen v latinském rukopise, NK I D 10, fol. 1r–102v z konce 15. století,⁸² jehož písař byl zřejmě milovníkem české historie, neboť si sem zapsal i Pulkavovu kroniku, „Husitskou kroniku“ Vavřince z Březové, jeho báseň o vítězství husitů u Domažlic i vlastní životopis Karla IV., a v podobě excerpt ve stejně zaměřeném rukopise NK I C 24, fol. 202r–205v z doby kolem roku 1450.⁸³

„Milión“ Marka Pola, jakkoli je starší než tradičně pojatá světová kronika Marignolliho, znamená v středověkých cestopisech novum. Vlastně se vymyká z našeho tématu svou malou svázaností se středolatinou „beletrií“. S ní sice sdílí připodobňování východních lidí, zvyků a nauk poměrům v západní a jižní Evropě, sleduje však cíle po výtce praktické. Benátský kupec Marco Polo (asi 1254–1324)⁸⁴ se vydal spolu se svým otcem a strýcem r. 1271 s listy papeže Řehoře X. k chánu Kublajovi. Z palestinské Akky šli přes Arménii podél Tigridu k Perskému zálivu a pak přes Írán, Pamír a Turkestan mongolskou pouští do Pekingů. Na zpáteční cestu se vypravili až r. 1290 jako svatební doprovod Kublajovy dcery do Persie. Poznali východní Čínu, Sumatru a Ceylon, až konečně se z Ormuzu v Perském zálivu dostali západním Íránem do Trapezuntu a přes Konstantinopol domů do Benátek. Marco Polo podnikl v chánových službách i další daleké cesty, tři roky dokonce zastával úřad správce provincie ve střední Číně. Jako obchodníka ho zajímalo všechno, způsob života, vzdělanost, náboženství i to, co roste a vyrábí se na místě a co je třeba dovážet odjinud. Když byl Marco Polo později zajat Janovskými, kteří tehdy vedli jednu ze svých četných obchodních válek s Benátkami o obchod s Východem, nadiktoval asi r. 1298 ve vězení své paměti z cest spoluvězni Rustichellovi de Pisa. Ten je zapsal v lidové francouzštině,⁸⁵ ve které se obchodníci vyznali lépe než v latině. Protože však v té době nic z toho, co nebylo psáno latinsky, pro vzdělané kruhy neexistovalo, přeložil spisek, který autorský název neměl a šířil se většinou pod jménem *Milione*, mezi lety 1302–1314 dominikán Franciscus Pipinus de Bononia (Francesco Pipino)⁸⁶ do latiny. „Milión“ byl střídlivější, než ostatní „cestopisy“, a tak méně lákal. Přesto se jeho latinské znění zachovalo buď zcela nebo částečně v 60 rukopisech; z nich jsou v Praze dva, oba z první poloviny 15. století; spisky v nich zároveň zapsané svědčí

o tom, že „Milion“ byl vnímán jako „beletrie“: v Cap. G 21, fol. 86r–131v⁸⁷ je společně se středoevropskou redakcí Pseudo–Burleyových *Vitae philosophorum*, doprovázenou, jak bylo obvyklé, spiskem Johanna Gualensis *Breviloquium de virtutibus antiquorum principum*, v Cap. G 28, fol. 1r–43r⁸⁸ doprovází cestopisy Burcharda z Barby a Odorika z Porde none. Kromě toho je latinský „Milion“ zapsán i v bývalém mikulovském rukopise Mk 29, fol. 1r–27v z doby kolem r. 1451, v němž předchází před latinským Mandevillem.⁸⁹ Je to jiná verze, než v latinském neapolském rukopise: prvních 10 kapitol je shrnuto do jednostránkového úvodu, text je místy stručnější, místy obšírnější a končí návratem do Kolína nad Rýnem.⁹⁰ Má leccos společného s českým zněním „Milionu“, k jehož překladu došlo na počátku 15. století.⁹¹ Tento český překlad se však zachoval jen v jediném rukopise, KNM III E 42, kam byl zapsán společně s českým Mandevillem asi v polovině 15. století v Letovicích,⁹² v tiscích se neobjevuje vůbec. V českých zemích byl tak málo znám, že se o něm zmiňuje jen Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic, státní po Bílé hoře na staroměstském popravišti.⁹³ V jiném kontextu se objevuje narážka na „Milion“ v inkvizičním výsledku neznámého valdenského, který byl ve styku s Vratislaví, zaznamenaném v poškozeném strahovském zlomku D.M.IV.30/657 zl. z konce 14. stol.⁹⁴ Vyslýcháný zde (na str. recto, ř. 18–26) prý vypověděl *de Machometo nichil sciat nisi sicut legerit in libro, qui vocatur Marcus de Veneciis. Intellexit, quod ille Machometis multas gentes reduxit de ydolatria ... ad cultum legis Cristi, ex quo consideravit...., quomodo per gratiam Dei homines ibi existentes possent reduci ad unitatem fidei, sicut sunt partes Ierosolimitanie, Babilonie, Arabie, Indie et sic de aliis, quem librum habuit Maio mense.*

Překladatel „Milionu“ do latiny, Franciscus Pipinus se vydal r. 1320 po stopách Marka Pola do Svaté země. Napsal o tom zprávu, uvádě-

nou dnes pod jménem *Tractatus de locis Terrae sanctae a. 1320 visitatis*,⁹⁴ je známa ze čtyř latinských rukopisů a z italského překladu, u nás však není po ní stopy.

Na sklonku doby lucemburské, když husitské války přinesly rozkol se západní Evropou, a ještě více po basilejských kompaktátech a v době poděbradské, když se Jiří z Poděbrad rozešel s římským papežem Piem II. a nedočkal se pomoci západoevropských panovníků proti Turkům, se začali obyvatelé českého království z evropského prostoru vydělovat a přestávali se cítit součástí katolické Evropy. Zároveň se v nich probouzel i cestovatelský zájem o evropský západ a jih, který začínali chápat jako něco odlišného od vlastní země. Proto o něm chtěli i číst a psát jako o krajinách cizích, zvláště když humanismus přivedl cestování do módy. To však už v Čechách nevládli Lucemburkové. V době Jana Lucemburského byly za cizí země pokládány výhradně krajiny na východ od hranic českého království. Čím dále to bylo, tím lépe se o nich poslouchalo – ostatně i ve 20. století se těší velkým nákladům a dobře se prodávají nejen seriózní cestopisy, ale i všelijaká vyprávění, jež bývají se skutečností na štíru, jen když se líčené děje odehrávají hodně daleko a v exotickém prostředí.

POZNÁMKY:

1) Zpráva ČTK o výstavě Pohřební výbava českého krále Rudolfa – Nejstarší Habsburkové na Pražském hradě: Lidové noviny 9, 1996, č. 14, s. 16. Toto roucho je vystaveno i na výstavě Pocta Janu Lucemburskému zahájené 19. září 1996 na Pražském hradě.

2) Zbraslavská kronika kn. I, kap. 109 (vyd. J. Emler, Fontes rerum Bohemiarum IV, Praga 1884, s. 177).

- 3) P. Glorieux, Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle I, Paris 1933, č. 178, s. 364–366; J.–Th. Welter, L'Exemplum dans la Littérature Religieuse et Didactique du Moyen-âge, Paris–Toulouse 1927, s. 177–180; A. Vidmanová, Karel IV. a latinská literatura v Čechách: Karolus Quartus, Praha 1984, s. 294 a 302.
- 4) Zbraslavská kronika kn. II, kap. 1, s. 244.
- 5) Tento traktát nebyl dosud vydán, užívá se prvotisku augšpurského z r. 1473 nebo vydání římského z r. 1556 a přetisků, např. frankfurtského z r. 1968. Základní poučení o Egidiovi pod heslem Aegidius Romanus přináší A. Zumkeller, Lexikon des Mittelalters I, sl. 178 (tato encyklopedie středověku vychází v Mnichově a v Curychu od r. 1977 a je právě dokončována). Spisek *De regimine principum* zařadil mezi knížecí zrcadla J.–Th. Welter, s. 190–191.
- 6) Jiří Spěváček, Král diplomat, Praha 1981, s. 260–261.
- 7) Soupis rukopisů jednotlivých děl v našich knihovnách není úplný, protože jsem neměla k dispozici všechny katalogy. Jako východisko této studie snad dostačí, neboť zahrnuje všechny velké rukopisné sbírky. Rukopisy uvádím zkratkou knihovny a signaturou, číslem a stránkou příslušného katalogu, jehož údaje mlčky opravuji podle nynějšího stavu poznání:
- F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního muzea v Praze, Praha I 1926, II 1927 (KNM). Neexistence rejstříků vede k mé nejistotě, zda jsem něco nepřehlédla.
- J. Truhlář, Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum, qui in Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur, Pragae I 1905, II 1906; Katalog českých rukopisů c.k. veřejné a univerzitní knihovny pražské, Praha 1906 (NK).
- (A. Patera) – A. Podlaha, Soupis rukopisů Knihovny Metropolitní kapitoly pražské, Praha I 1910, II 1922 (Cap).
- J. Pražák, Katalog rukopisů křížovnické knihovny nyní deponovaných ve Státní knihovně ČSR, Praha 1980.
- J. Pražák, Rukopisy křivoklátské knihovny, Praha 1969.
- J. Weber (= Kadlec) – J. Tříška – P. Spunar, Soupis rukopisů v Třeboni a v Českém Krumlově, Praha 1958.
- VI. Dokoupil, Soupis rukopisů mikulovské dietrichsteinské knihovny, Praha 1958 (Mk).
- VI. Dokoupil, Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně, Praha 1957.
- VI. Dokoupil, Soupis rukopisů z knihovny minoritů v Brně, františkánů v Moravské Třebové a premonstrátů v Nové Říši, Praha 1959.
- J. Bistrický – M. Boháček – Fr. Čáda, Seznam rukopisů metropolitní kapitoly v Olomouci: Průvodce po archivních fondech, sv. 3, Státní archiv v Opavě, Pobočka v Olomouci, Praha 1961.
- E. Petrů, Z rukopisných sbírek Univerzitní knihovny v Olomouci, Praha 1959; M. Boháček – Fr. Čáda, Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissen-

- schaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz. Bearbeitet von Fr. und M. Schäfer, hrsg. von H.–B. Harder und H. Rothe, Köln – Weimar – Wien 1994. Rejstříky vyjdou až v dalším svazku, takže jsem mohla něco přehlédnout.
- M. Tošnerová a spolupracovníci, Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven, Praha 1995 (upozorňuje se na středověké rukopisy knihovny roudnické a kroměřížské).
- Uvedené rukopisy Egidiova *De regimine principum* zaznamenává Podlaha II, č. 1023, s. 104; č. 1055, s. 446; č. 1056, s. 116–117 a Tříška č. 101, s. 301–302.
- 8) Jaroslav Kadlec, Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag. Vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen mit Edition seines Urkundenbuches, Würzburg 1985, s. 423.
- 9) *Summa dictaminum* Petra de Vineis (+ 1249) je však kromě mladších rukopisů, z nichž vyniká osobou svého vlastníka, Mistra Jana Kardinála z Rejnštejna, rukopis NK XIV D 17, zachována i v rukopise z přelomu 13. a 14. století Cap. G 10. Ostatně z formuláře Petra de Vineis je téměř doslova odvozena zakládací listina Karlovy university.
- 10) B. K. Vollmann, Lexikon des Mittelalters V, sl. 122–123 s.v. Honorius Augustodunensis; *Obraz světa* vydal V.I.J. Flint, Honorius Augustodunensis. *Imago mundi*: Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen-Âge 48, 1983, s. 7–153.
- 11) Kolem r. 1390 datuje tento rukopis K. Stejskal – P. Voit, Iluminované rukopisy doby husitské, Praha 1991, č. 4, s. 40, kdežto Truhlář II, č. 2347, s. 246 jej klade do 15. století.
- 12) Truhlář I, č. 826, s. 387; Podlaha II, č. 1574, s. 429–434; Bistrický, s. 129; Petr Fiala, Der buridanische Kommentar zum Werk „De generatione et corruptione“ in der Handschrift 110/119 der St.–Jakobskirche in Brno: Studie o rukopisech 28, 1991, s. 22.
- 13) G. Ouy, Lexikon des Mittelalters I, sl. 239 s.v. Ailly Pierre d'. Vyd. E. Buron, *Ymago mundi de Pierre d' Ailly. Texte latin et traduction française des quatre traités cosmographiques de d' Ailly et des notes marginales de Christophe Colomb I–III*, Paris 1930.
- 14) Boháček – Čáda, č. 27, s. 53–60.
- 15) Bartoš II, č. 3638, s. 340. O Adamovi z Nežetic, zvláště o jeho vztahu ke knihám, psal po J. Tříškovi (Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409, Praha 1981, s. 13–14 s.v. Adam de Nežeticz) J. Kejíř, Dějiny pražské právnické univerzity, Praha 1995 (pod tímž heslem v rejstříku s. 142).
- 16) G. Barone, Lexikon des Mittelalters V, sl. 655–656 s.v. *Mirabilia urbis Romae*, kde je nejnovější literatura. Podrobnější poučení přináší Max Manitius, *Geschichte der mittelalterlichen Literatur III*, München 1931, s. 245–253.

- 17) Truhlář II, č. 2678, s. 351–352.
- 18) A. Vidmanová – L. Vidman, De urbis Romae topographia Alti Vadi asservata: Mne-ma Vladimír Groh, Brno 1964, s. 137–143. Popis tohoto svitku z pera P. Rafaela Pavla je v Die Handschriftenverzeichnisse der Cistenciensier-Stifte II, Wien 1891, s. 220. Autoři museli tehdy pracovat se starými edicemi: H. Jordan, Topographie der Stadt Rom im Altertum II, Berlin 1871, 360 nn., C. L. Urlich, Codex urbis Romae topographicus, Würzburg 1871, dnes se užívá edic R. Valentini–G. Zucchetti, Codice topographico della città Roma 3 (Fonti per la Storia d' Italia 90), 1946, s. 17–65 a Magister Gregorius, Narratio de mirabilibus urbis Romae, ed. R. B. C. Huygens, Leiden 1970.
- 19) Weber, č. 9, s. 63–94.
- 20) E. Rauner, Lateinische Petrarca-Handschriften in der Tschechoslowakei I, 1991, č. 19, s. 63 (zatím nevydáno, rukopis).
- 21) Truhlář II, č. 2483, s. 291–292.
- 22) G. Gröber, Übersicht über die lateinische Litteratur von der Mitte des 6. Jahrhunderts bis 1350: Grundriß der romanischen Philologie, Strassburg 1902, s. 406. M. Manitius III, s. 701–703 jej odlišuje od souvěkého Haymara, autora básně *De expugnanda Accone* (o něm J. Prelog, Lexikon des Mittelalters IV, sl. 1982 s.v. Haymarus).
- 23) P. Bourgain, Lexikon des Mittelalters V, sl. 294–295 s.v. Jakob v. Vitry. Vyd. J. Bongars, Gesta Dei per Francos I, Hanoviae 1611, s. 1047–1124, nová edice, kterou připravil S. de Sandoli, Itinera Hierosolimitana cruce signatorum III, 1983, mi není přístupná.
- 24) Boháček – Čáda, č. 260, s. 470–471.
- 25) Truhlář II, č. 2299, s. 227.
- 26) Vydal Paulus com. der Riant, Genevae 1874.
- 27) Bartoš II, č. 3757, s. 370.
- 28) A. Potthast, Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500, II, Berlin 1896², s. 1060 a 1062.
- 29) F. Zarncke, Der Priester Johannes: Abhandlungen der philologisch-historischen Classe der königlichen sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 7, 1879, s. 827–1028; L. Olschki, Der Brief des Presbyters Johannes: Historische Zeitschrift 144, 1931, 1–14; F. M. Bartoš, Za královstvím kněze Jana: Časopis Českého musea 116, 1947, 175–179. Bohužel jsem nemohla užít těchto prací: R. Richard, L'Extremé Orient légendaire au Moyen-Âge: Roi David et Prêtre Jean: Annales d' Ethiope 2, 1957, 225–242; V. Slessa-

- rev, Presbyter John, The Lettre and the Legend, Minneapolis 1959; A.–D. v. den Brincken, Presbyter Johannes, Dominus Dominantium – ein Wunsch-Weltbild des 12. Jahrhunderts: A. Legner, Ornamenta Ecclesiae. Kunst und Künstler der Romantik, Köln 1985, s. 83–97.
- 30) Boháček – Čáda, č. 334, s. 515–516; Zarncke, s. 894.
- 31) Podlaha II, č. 1063, s. 122–123.
- 32) A. Vidmanová, Znovu k Alexandru Velikému v Čechách: Studie o rukopisech 27, 1989–1990, 15–30.
- 33) Podlaha II, č. 1022, s. 101–104.
- 34) Weber, č. 15, s. 105–109.
- 35) Weber, č. 9, s. 63–94.
- 36) Bartoš II, č. 2721, s. 150.
- 37) E. R. Smits, Die *Historia de proeliis Alexandri Magni*. Rezension I² im Mittelalter: Rezeptionsgeschichtliche Probleme: W. J. Aerts – Jos. M. M. Harmans – E. Visser, Alexander the Great in the Middle Ages, Nijmegen 1978, s. 93–98; A. Vidmanová, K tzv. německé interpretaci Alexandra Velikého v recenzi I² Historie de preliis: Listy filologické 104, 1981, 132–136.
- 38) A. Vidmanová, Ještě jednou ke Quadripartitu: Studie o rukopisech 13, 1974, 41–64; táž: Středolatinští beletristé a Čechy: Classica atque mediaevalia Jaroslava Ludvíkovského octogenario oblata, Brno 1975, s. 235–246; táž: Ke staročeské povídce o Apolónovi Tyrském: Listy filologické 107, 1984, 232–239; táž: Soupisy rukopisů a literární historie: Studie o rukopisech 23, 1984, 47–55; táž: La formation de la seconde rédaction des „Vite philosophorum“ et sa relation ó l'oeuvre originale: Medioevo 16, 1990, 253–272.
- 39) Pražák, č. 23, s. 30–32.
- 40) Podlaha II, č. 1054, s. 115–116.
- 41) Např. C. S. F. Burnett, An Apocryphal letter from the Arabic Philosopher Al-Kindi to Theodore, Frederick II's Astrologer, concerning Gog and Magog, the Enclosed Nations, and the Scourge of the Mongols: Viator 15, 1984, s. 151–167; J. Fried, Auf der Suche nach der Wirklichkeit: Die Mongolen und die europäische Erfahrungswissenschaft in 13. Jahrhundert: Historische Zeitschrift 243, 1986, s. 287–332; Ch. Burnett and P. G. Dalché, Attitudes towards the Mongols in Medieval Literature. The XXII Kings of Gog and Magog. From the Court of Frederick II to Jean de Mandeville: Viator 22, 1991, 153–

167; J. Richard, *La Papauté et les missions d' Orient au Moyen-Age (XIIIe–XVe siècles)*, Rome 1977; A. W. Baldwin, *Missions to the East in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*; K. M. Setton, *A History of the Crusades*, Vol. V, Wisconsin 1985, s. 452–518; F. Reichert, *Begegnungen mit China. Die Entdeckung Ostasiens im Mittelalter*, Sigmaringen 1992; R. Jandeseck, *Das fremde China. Berichte europäischer Reisender des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Pfaffenweiler 1992.

42) J. Prelog, *Lexikon des Mittelalters II*, sl. 953 s.v. Burchardus de Monte Sion; *Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc curā collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum I*, Romae 1967, s. 609 s.v. Burchardus de Monte Sion.

43) Vyd. H. Canisius – J. Basnage, *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum IV*, Antverpiae 1725, s. 9–26 pod titulem Brocardi Descriptio Terrae sanctae.

44) Vyd. J. C. M. Laurent, *Peregrinatores medii aevi quattuor*, Lipsiae 1864, s. 1–100, 1873², s. 19–94; W. A. Neumann, *Burchardus de Monte Sion, Liber de descriptione Terrae sanctae*, Genevae 1880.

45) Th. Kaeppeli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum medii aevi, I*, Roma 1970, s. 257–260.

46) Bartoš II, č. 3395, s. 284.

47) Truhlář I, č. 778, s. 315.

48) Truhlář I, č. 1426, s. 529–530.

49) Truhlář I, č. 568, s. 232–233.

50) Podlaha II, č. 1021, s. 100–101.

51) Podlaha I, č. 200, s. 134–135.

52) Truhlář II, č. 2483, s. 291–292.

53) Boháček – Čáda, č. 260, s. 470–471.

54) K. Boldan, *Sbírka exemplarum Historiae variae moralisatae v rukopisu Státní knihovny ČSR Praha VIII H 6: Miscellanea Oddělení rukopisů a vzácných tisků 5*, 1988, 78–79. V edicích Burchardova díla však dr. Boldan tuto historiku marně hledal, patrně její autor v *Historie variae moralisatae* vycházel z rukopisu, který dnes neznáme.

55) Potthast II, s. 874–875; R. Jandeseck, *Lexikon des Mittelalters VI*, s. 1362–1363 s.v. Odoricus de Pordenone; B. Havránek – J. Hrabák, *Výbor z české literatury od počátků po*

dobu Husovu, Praha 1957, s. 645–646, 648–649 s Hrdinovým překladem kapitoly 31 a 46 podle ještě nekritické edice, kterou vydali H. Yule – H. Cordier, *Cathay and the Way Thither*, vol. II, London 1913.

56) J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců*, Praha 1935 (*České dějiny II 1*), s. 56.

57) Bratr Oldřich, *Čech z Furlánska*, *Popis východních krajů světa*. Přeložili a poznámkami opatřili Fr. Gel a R. Kocourek, Praha 1962, s. 6.

58) J. Kunský, *Čeští cestovatelé I*, Praha 1961, s. 32; Gel – Kocourek, s. 82.

59) Gel – Kocourek, s. 5, 52, obr. 5 a jinde.

60) *Argentinae 1746*, s. 866.

61) Kunský, s. 31.

62) Gel – Kocourek, s. 97.

63) Fr. Kopečný, *Průvodce našimi jmény*, Praha 1974, s. 108 s.v. Oldřich; A.L., *Der kleine Pauly IV*, München 1979, s. 236–237 s.v. Odoacer (Odovarar).

64) B. Fleith, *Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda aurea*, Bruxelles 1991; A. Vidmanová, *Legenda aurea a Čechy: Jakub de Voragine, Legenda aurea (Praha 1984)*, s. 9–65; táž, *Počítač ve službách Zlaté legendy Jakuba de Voragine: Miscellanea Oddělení rukopisů a vzácných tisků Národní knihovny 10/1*, 1993, s. 35–50.

65) Kunský, s. 53.

66) Cituji podle překladu Fr. Gela a R. Kocourka, s. 46. Překladaťelé v zásadě překládali podle knihy H. Yula *The Eastern Parts of the World described by Friar Odoric the Bohemian of Friuli in the Province of Saint Anthony*, ... 1863, jejíž text srovnali v nejdůležitějších bodech s fotokopii pařížského rukopisu 2584, který Yule vydal (s. 92), na s. 53 však přiznali: *Věta ... není v rukopise, z něhož překládáme, nýbrž ... jsme si ji na doplnění vypůjčili z jiného rukopisu Odorikova cestopisu, a to z rukopisu benátského, který pochází rovněž ze 14. století. Neboť náš rukopis obsahuje některé partie, které v jiných nejsou, a naopak některá místa jiných rukopisů bychom marně hledali v našem*. Z těchto slov vyplývá, že zřejmě kombinovali znění Guillelma de Solana se zněním Jindřicha z Kladska.

67) Bartoš II, č. 3898, s. 402.

68) Podlaha II, č. 1063, s. 122–123.

69) Podlaha II, č. 1021, s. 100–101.

- 70) Podlaha II, č. 1534, s. 379.
- 71) Bistřícký, s. 139.
- 72) H. Maschek: *Stammler–Langosch, Die deutsche Literatur des Mittelalters IV*, Berlin 1953, s. 266 s.v. Steckel, Konrad. Tento překlad vydal G. Strassmann, Konrad Steckels Übertragung der Reise nach China des Odorico da Pordenone, 1968.
- 73) I. Baumgärtner, *Lexikon des Mittelalters VI*, sl. 188–189 s. v. Mandeville, Jean de; J. Krása, *Mandevillovy cesty – Rukopis Britské knihovny Add. 24189: České iluminované rukopisy 13.–16. století*, Praha 1990, s. 268–297, kde je uvedena nejdůležitější literatura.
- 74) A. Vidmanová v uvedených studiích, o Petru Comestorovi v českém prostředí L. Pacnerová, *Židlochovický zlomek staročeského Komestora: Listy filologické 78*, 1955, 222–230; též: *Staročeské hlholské zlomky (kritické vydání): Rozpravy ČSAV 96*, 1986, řada společenských věd, seš. 4.
- 75) Vydal Fr. Šimek pod titulem *Cestopis tzv. Mandevilla*, paleograficky Praha 1911, transkribovaně naposled r. 1963. Transkribované ukázky ve znění rukopisu KNM II C 10 Havránek – Hrabák, s. 621–623, 628.
- 76) *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, Díl II, část V, č. 5167–5172*, s. 9–10.
- 77) Dokoupil, s. 61–65.
- 78) Upozornil na to J. G. Meinert, Joannis von Marignolli... *Reise...: Neuere Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften VII*, Prag 1820.
- 79) Voit – Stejskal, s. 49.
- 80) I. Baumgärtner, *Lexikon des Mittelalters VI*, sl. 292 s.v. Marignolli, Giovanni de.
- 81) Vydal J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum III*, Praha 1882, s. 487–604. Na vypravěčské umění, stylistické bohatství a střídání vypravěčských rovin v této kronice upozornila naposledy X. von Ertzdorff, *Et transivi per principales mundi provincias: Johannes de Marignolli als weitgereister Erzähler der Böhmenchronik: Wolfram–Studien XIII. Literatur im Umkreis des Prager Hofes der Luxemburger. Schweinfurter Kolloquium 1992*, hrsg. von J. Heinze, L. P. Johnson, G. Vollmann–Profe, Berlin 1994, s. 142–173.
- 82) Truhlář I, č. 150, s. 54–55.
- 83) Truhlář I, č. 116, s. 39–41; Rauner, č. 35, s. 155.
- 84) Potthast I, s. 765.

- 85) Marco Polo, *Il milione*. Prima edizione integrale curata da L. Foscolo Benedetto, Firenze 1928.
- 86) Kaeppli I, s. 392–395.
- 87) Podlaha II, č. 1012, s. 96–98.
- 88) Podlaha II, č. 1021, s. 100–101.
- 89) Dokoupil, s. 61–65.
- 90) B. Horák, *Latinský rukopis Marka Pola v brněnské univerzitní knihovně: Sborník Československé společnosti zeměpisné 54*, 1949, III–II2.
- 91) Paleograficky vydal spolu s latinským textem rukopisu nyní neapolského (Bibl. Naz. Vindob. lat. 3273 z konce 14. století) J. Prášek, *Marka Pavlova z Benátek Million*, Praha 1902, v přepise Q. Hodura a B. Horák, *Marco Polo, Milion*, Praha 1950. Ukázky jsou u Havránek – Hrabák, s. 623–626, 628.
- 92) Bartoš I, č. 732, s. 142.
- 93) Kunský, s. 15.
- 94) Mezi rukopisnými zlomky Strahovské knihovny jej zaregistroval B. Ryba, jeho význam však rozpoznal teprve I. Hlaváček. Chystá jeho vydání ve sborníku z historického kolokvia r. 1995 pod názvem *Historisches Kolleg: Marginalien zur böhmischen Inquisition und Heräsiebekämpfung um das Jahr 1400*.
- 95) Vydal T. Tobler, *Dritte Wanderung nach Palästina*, Gotta 1859, s. 400–412 a z jiného rukopisu L. Manzoni, *Frate Francesco Pipino da Bologna: Atti e Memorie d.R. Dep. di storia patria per le prov. di Romagna, III. ser., vol. 13*, 1894–1895, s. 316–324.

ianua

2

NADACE SPOLEČNOSTI R. M. RILKA & AULA

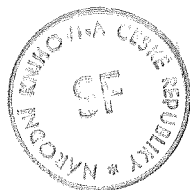
PRAHA

1996

2042PJ

II 61098

NÁRODNÍ KNIHOVNA
1000034306

97/82 1446

SF 1002

Obsah

Jindřich Pokorný (Praha) / VELKÁ VÝROČÍ A VÝZNAM SOUVISLOSTÍ 5

Studie

- Anežka Vidmanová (Praha)* / STŘEDOLATINSKÁ „BELETRIE“ JAKO PROSTŘEDEK
K POZNÁVÁNÍ CIZÍCH ZEMÍ V ČECHÁCH JANA LUCEMBURSKÉHO II
- Sylvie Stanovská (Brno)* / KŮŇ SCHEMMINC/ŠEMÍK V EPICE POZDNÍHO
STŘEDOVĚKU NA ÚZEMÍ ČECH 40
- Jaroslava Jantčková (Praha)* / OTILIE MALYBROKOVÁ A JULIUS ZEYER
V ZRCADLE VZÁJEMNÉ KORESPONDENCE 63

Referáty a recenze

- Vladimír Just (Praha)* / ZMĚNA PARADIGMATU? 89
- Steffen Höhne (Jena)* / PŘÍBĚHY O ČEŠÍCH (L. MONÍKOVÁ,
PRAGER FENSTER) 95
- Veronika Dudková (Praha)* / PAVEL TROST O SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMČŮ
(P. TROST, STUDIE O JAZYCÍCH A LITERATUŘE) 98
- Luboš Voldřich (Praha)* / DVA SBORNÍKY O KULTUŘE NA HRANICÍCH
(ZLATÁ STEZKA, KULTURY NA HRANICÍCH) 105
- Vladimír Svatoň (Praha)* / KOMPARATISTICKÉ STŘEDISKO, JEHO ČASOPIS
SVĚT LITERATURY A GERMANO-AUSTRO-BOHEMISTICKÁ STUDIA 126
- Silvie Grošpicová (Praha)* / VADEMECUM NA CESTĚ DO EVROPY
(H. ROKYTA, PRAG) 130

Bibliografie

- Soňa Římková – Martin Bažil (Praha)* / BIBLIOGRAFIE K NĚMECKÉ LITERATUŘE
NA ÚZEMÍ ČESKÉHO STÁTU VE 13. STOL. 135

Zprávy a informace

149

Zusammenfassungen

157